

додаткового стимулювання встановлення особистих контактів між представниками різних структурних підрозділів);

- регулярне проведення внутрішньокорпоративних і участь в міжкорпоративних спортивних заходах (з метою формування згуртованості колективу, а також стимулюванні придбання навичок ведення здорового способу життя, підвищення стресостійкості);

- запровадження та розвиток процедури наставництва, при якій на кращих, як правило, найбільш досвідчених, тобто вікових, співробітників покладається почесна функція керування новим членами педагогічного колективу (крім досягнення практичних професійних результатів, це призводить до профілактики вікових конфліктів у педагогічному колективі);

- розвиток системи кабінетів для релаксації в освітньому закладі, в т. ч. з аудіовізуальним художнім поруч, створюваним за допомогою використання музичних фрагментів, слайдів і т. д. (знімає тривожність, підвищує настрій, створює відчуття комфорту).

Висновки. Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок про те що з метою створення сприятливого психологічного клімату в педагогічному колективі доцільно застосовувати методи соціально-психологічного впливу в залежності від ступеня раціональності потреб викладачів.

Література:

1. Енциклопедичний словник: Психологія праці, реклами, управління, інженерна психологія та ергономіка // Душков Б. А. та ін. - Єкатеринбург: Ділова книга, 2000. - 462 с.

2. Матухин, Д. Л. Психолого-вікові особливості та основні психологічні функції дорослих учнів/ Д. Л. Матухин // Вісник Томського державного університету. - 2008. - № 308. - С. 159-162.

3. Козик, Т. В. Можливості створення сприятливого психологічного клімату в колективі / Фестиваль педагогічних ідей «Відкритий урок» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://festival.1september.ru/articles/530148>.

4. Індивідуальний підхід до мотивації співробітників / Консалтингова група MD [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.md-management.ru/articles/html/article32591.html>.

5. Апиш, Ф. Н. Особливості мотиваційного проектування в освіті дорослих учнів / Ф. Н. Апиш // Вісник Адигейського державного університету. Серія 3: Педагогіка і психологія. - 2008. - № 7. - С. 26 - 31.

Стаття відправлена 09.04.2017.

ЦИТ: ua117-069

DOI: 10.21893/2415-7538.2016-05-1-069

УДК 316.62:378

Сербін Ю. В.

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ СОЦІОМЕТРІЇ ТА РЕФЕРЕНТОМЕТРІЇ В ПРОЦЕСІ ЕМПІРИЧНОГО ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ АДАПТАЦІЇ

ДО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ВНЗ

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,
Северодонецьк, Центральний, 59А, 93405

Serbin I. V.

USING METHODS OF SOCIOMETRY AND REFERINCOME IN THE PROCESS OF EMPIRICAL STUDYING OF FEATURES OF ADAPTATION TO TRAINING OF STUDENTS

*Volodymyr Dahl East Ukrainian National University,
Severodonetsk, the Main street, 59A, 93405*

Анотація. Дана стаття присвячена опису психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення психологічних особливостей адаптації студентів до навчання у вищому навчальному закладі. Доведена ефективність використання соціометричного опитування та референтометрії. Описано недоліки використання методу соціометрії. Зазначено, що референтометрія дає можливість дослідити більш глибокі міжособистісні відносини, опосередковані у цілях, завданнях і змісті групової діяльності та міжіндивідуального спілкування. За допомогою соціометрії визначено стан взаємин в студентській групі та виявлено її структуру. Соціометричне опитування надало змогу визначити рівень групової згуртованості або роз'єднаності студентських груп.

Ключові слова: адаптація особистості, вищий навчальний заклад, методи діагностики, соціометрія, референтометрія, взаємини у студентській групі, групова згуртованість.

Abstract. This article is devoted to the description of psychodiagnostic methods aimed at studying of psychological features of students' adaptation to learning in higher education. Proven efficiency sociometry survey and referincome. Describes the disadvantages of using the method of sociometry. Provided that referencement gives the opportunity to explore more profound interpersonal relations, mediated in the aims, objectives and content of group activities and mginderal communication. With the help of sociometry is defined as the relationship in the student group and identified its structure. Sociometric survey provided an opportunity to determine the level of group cohesion or disunity student groups.

Key words: adaptation of the individual, higher education institution, diagnostic methods, sociometry, referendaire, the relationships in the student group, the group cohesion.

Вступ. Адаптація особистості визначається як процес її оптимальної взаємодії з середовищем, який дозволяє їй задовольняти актуальні потреби й реалізовувати пов'язані з ними значущі цілі, що забезпечує відповідність її діяльності та поведінки вимогам соціального середовища. Трансформаційні процеси загострили проблеми студентської молоді, адаптація до навчання якої в умовах вищих навчальних закладів відбувається ускладнено. Крім того, спостерігається послаблення зв'язку студентів із соціально-груповим оточенням, розмивання консолідуючих ціннісних основ, криза процесу ідентифікації, виникнення бар'єрів взаємодії, що заважає розвитку

організаційних, комунікативних та творчих здібностей, адаптації особистості у вищому начальному закладі й в студентській групі. Для діагностики процесу адаптації студентів у вищому навчальному закладі використовуються найрізноманітніші психодіагностичні методики. Насамперед, шкала соціально-психологічної адаптованості К. Роджерса і Р. Даймонда. Решта методик носять супутній характер: 16-факторний особистісний опитувальник (Р. Кеттелла); опитувальники Басса-Даркі, соціальної компетентності (Л. Мітіна), конструктивності мотивації (А. Реан, О. Єлісеєва), дослідження самоствавлення (В. Столін, С. Пантілеєв); діагностика комунікативної соціальної компетентності (М. Фетіскін, В. Козлов, Г. Мануйлов); методика «Соціально-психологічні характеристики суб'єкта спілкування» (В. Лабунська).

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним методом діагностики міжособистісних відносин є, безперечно, соціометрія [1]. Основоположник соціометрії Дж. Морено вважав, що сукупність міжособистісних стосунків у групі є тією первинною соціально-психологічною структурою, сутність якої багато в чому визначає не лише цілісні характеристики групи, а й емоційний стан людини. Відповідно до теоретичної концепції Дж. Морено, у суспільстві можна виділити дві структури: макроструктуру і мікроструктуру – стосунки, що складаються в людини з її безпосереднім оточенням, тобто міжособистісні відносини. Мікро- та макроструктура мають перебувати в гармонії, тобто особи мають бути так «розміщені», щоб їхнє безпосереднє й опосередковане оточення були завжди прийнятними для них. Для цього необхідно змінити макро- й мікроструктуру таким чином, щоб досягти оптимальної відповідності між ними в масштабі всього суспільства. Отже, в основі соціометрії лежить специфічний вид опитування. Тому метод соціометрії називають найчастіше соціометричним опитуванням. Серед явних переваг такі: соціометрія заповнила вакуум, що з'явився за відсутності інших методів, які давали б змогу вивчати взаємини між людьми; соціометрія надавала результати у формі кількісних індексів у сфері, що традиційно вважалася неформалізованою; соціометричне опитування відносно просте щодо його проведення та аналізу результатів.

Серед недоліків методу соціометрії виділяють такі: специфічність і ситуативність картини, що досліджується; можливість навмисного перекручування результатів за не анонімного тестування; обмеженість можливостей, зокрема через динамічність відносин, що важко зафіксувати.

Соціометрія надала нам змогу визначити стан взаємин в студентській групі та на цій основі виявити її структуру (мікрогрупи, лідерів, соціометричний статус кожного студента, його потреби в спілкуванні й сумісність з іншими). Крім того, соціометричне опитування надало змогу визначити рівень групової згуртованості або роз'єднаності груп. Зауважимо, що соціометрія виконує психотерапевтичну функцію. Участь у соціометричному опитуванні спонукає випробуваних до наступного аналізу своїх стосунків з іншими студентами й нерідко стимулює коригування власної поведінки.

Для наочного відображення результатів соціометрії використовується соціограма. Її можна подати в декількох варіантах. Перший варіант –

індивідуальна соціограма. У цьому випадку обирається той студент, який становить найбільший інтерес, і будується соціограма в системі всіх його зв'язків, виявлених у процесі опитування. Другий – проста групова соціограма. Вона являє собою довільне за формою площинне зображення, на якому можна прослідкувати всі зв'язки і кількість виборів між студентами.

Третій варіант – системна групова соціограма. Це найбільш складний варіант, яким ми скористалися у своєму дослідженні, тому докладніше зупинимося на його процедурі. У системній груповій соціограмі на основі даних соціоматриці графічно зображено міжособистісні відносини групи. На основі отриманих відповідей усі випробувані розподіляються на п'ять груп: «зірки» (студенти, які мають найбільшу кількість позитивних виборів – як правило, шість і більше). Таких зазвичай нараховується не більше 3-4 осіб (усі дані наводяться для груп, що нараховують до 30 осіб); «прийняті», або «визнані» (які мають 3-5 позитивних виборів). Таких нараховується не більше 10-12 осіб; «знехтувані» (які мають 1-2 позитивних вибори). Таких також нараховується 10-12 осіб; «ізолювані» (позбавлені виборів). Таких може бути до 5 осіб; «знедолені» (які мають найбільшу кількість негативних виборів, або негативні вибори переважають над позитивними). Про назву цих груп знає лише дослідник, а самі назви носять скоріше умовний, ніж реальний характер, і обрані лише для більшої наочності в інтерпретації отриманих результатів [4].

Соціограма має форму п'яти концентричних кіл, радіус яких зменшується; у цих колах й містяться дані про всіх студентів щодо отриманих виборів. У центральному малому колі – дані про студентів першої групи, між першим і другим колами – другої і т. д. Перше і друге кола вважаються зонами благополучного становища, а інші – несприятливого [2].

Однією з результативних методик, яка дає змогу діагностувати стан міжособистісних відносин в групі, є референтометрія. Референтометрія – методика, завдяки якій ми з'ясували ступінь значущості кожного члена групи для його товаришів по академічній групі; виявити, з одного боку, тих, на чію думку в даній спільноті орієнтована більшість її членів, а з іншого – тих, чия позиція з того чи іншого питання практично байдужа всім [2].

На відміну від соціометричного опитування, референтометрія дає можливість дослідити більш глибокі міжособистісні відносини, опосередковані у цілях, завданнях і змісті групової діяльності та міжіндивідуального спілкування, тобто йдеться про ціннісні фактори.

У процедурному плані референтометрія, на відміну від соціометрії, має непрямий характер, тобто в жодному разі неприпустимо задавати прямі запитання про те, хто з членів групи для нього є найбільш значимим, та чію думку й оцінку він схильний зважати в першу чергу. У разі прямої постановки питання було б наївно розраховувати на одержання даних, що адекватно розкривають реальний стан справ. По-перше, далеко не всі й не завжди усвідомлюють характер міжособистісних відносин у групі, свого членства та своєї власної ролі. По-друге, нерідко, навіть цілком усвідомлюючи значимість того чи іншого партнера по спілкуванню, випробувані не хочуть визнавати ні перед ким, що вони перебувають у певній залежності від думки, оцінки,

ставлення якоїсь конкретної людини.

Референтометрична процедура передбачає проведення двох експериментальних етапів. На першому, попередньому, здійснюється практично будь-яка процедура, яка дає можливість: виявити думку, ставлення, позицію кожного члена групи з приводу тієї чи іншої події, явища, що є важливими для спільноти; оцінити або порівняти партнерів по взаємодії. Так, якщо метою даного конкретного експерименту є визначення референтних осіб у групі, то на цьому етапі можна використати соціометричне опитування або взаємооцінювання членами групи один одного. У будь-якому разі підсумком першого експериментального етапу є набір думок і суджень усіх без винятку членів групи з приводу якогось значущого для них об'єкта оцінювання. На цьому етапі можна працювати з групою в цілому, дотримуючись двох основних вимог: об'єкт оцінювання й сама процедура мають мати суттєве значення для випробуваних; жоден з випробуваних не повинен знати про відповіді своїх товаришів по групі. Другий етап, упродовж якого проводиться власне референтометричне опитування, може починатися або згодом, або безпосередньо після завершення першого етапу. Основна мета другого етапу – виявити тих осіб, позиція яких (тобто думки й оцінки, висловлені ними на попередньому етапі) найбільшою мірою цікавлять досліджуваного а, отже, і є особливо значущими для нього. Другий етап може проводитися, як правило, у двох формах – у традиційній (індивідуальній) і груповій. Традиційна процедура дає змогу здійснити обробку великого масиву даних, але вимагає значного запасу часу для багаторазового тиражування індивідуального опитування. Групова форма дає не таку багату інформацію, але потребує значно менше часу. У разі проведення традиційної процедури референтометрії алгоритм дій дослідника може бути таким: по-перше, дослідник з'ясовує в кожного досліджуваного окремо, чи згодний він, щоб заповнений ним на попередньому етапі бланк був показаний тим членам групи, які цим зацікавлені [3].

Акт згоди чи незгоди з такою перспективою ми фіксували у своїх записах; по-друге, до відома випробуваного доводилося, що більшість його товаришів не заперечують проти того, щоб з їхніми опитувальними листами ознайомилися інші члени групи; по-третє, випробуваному пропонується назвати тих, з чиїми опитувальними листами йому хотілося б ознайомитися. Для того, щоб максимально підвищити вибірковість такої процедури, випробуваного спочатку попереджують, що він матиме можливість «заглянути» лише в один бланк. Після того, як випробуваний називає прізвище, дослідник, пославшись на те, що останній може не погодитися оприлюднити свої відповіді, пропонує назвати іншого члена групи, чий експериментальний бланк хотів би побачити випробуваний. Коли здійснюється і цей, другий, вибір, як «виняток» опитуваному дозволяється назвати ще одну людину, відповіді якої на попередньому етапі становлять інтерес для випробуваного. Як показали спеціальні дослідження, кількість таких виборів не має перевищувати трьох, оскільки в іншому разі різко знижується вибірковість демонстрованих міжіндивідуальних переваг.

У разі проведення групової форми референтометрії, тобто коли

обстежувалася одночасно вся група, порядок дій був таким (якщо, наприклад, на першому етапі було проведено соціометричну процедуру): по-перше, дослідник просить кожного випробуваного на зворотному боці своєї заповненої соціометричної картки поставити «+», або знак «!» залежно від того, згоден він чи не згоден оприлюднити свої відповіді; по-друге, як і при індивідуальному опитуванні, дослідник надає можливість кожному члену групи послідовно позначити не більше трьох своїх товаришів, чії бланки його цікавлять найбільше. На відміну від індивідуальної форми, ці прізвища фіксує не експериментатор, а сам випробуваний, записуючи їх у стовпчик на зворотному боці своєї соціометричної картки. Обробляючи дані, отримані в результаті референтометрії, дослідник аналізує лише дані другого етапу. Усі референтометричні вибори фіксувалися в спеціальній референтоматриці, яка за принципом побудови не відрізняється від соціоматриці. Крім матричної форми компонування матеріалу, використовувалася й референтограма (за аналогією із соціограмою), що наочно демонструє ступінь взаємності референтометричних переваг і факт наявності чи відсутності скільки-небудь чітко окреслених підгруп в обстежуваній спільноті [3].

Висновки. Оптимальною умовою для визначення адаптивних характеристик особистості вважається комплексний підхід, який може забезпечити адекватно підібрана система методів, що дає змогу всебічно оцінити студента у всіх її проявах. За результатами дослідження, кількість студентів із зниженим ступенем адаптації до навчання, які мали низький соціометричний статус, зумовлено рівнем розвитку групи. З'ясування ступеня адаптації досліджуваних до навчання та їх адаптивних здібностей на кожному рівні розвитку соціального середовища групи зумовило визначення програми корекційного впливу як на особистість студента, так і на групу в цілому, відповідно до її рівня розвитку. В першу чергу, такі впливи мають бути спрямовані на підвищення групової згуртованості та поліпшення соціально-психологічного клімату, що створить умови для адаптації до навчання студентів вищих навчальних закладів безпосередньо в групах, де вони навчаються.

Література:

1. Морено Я. Психодрама / Я. Морено ; [пер. с англ. Г. Пимочкина, Е. Рачкова]. – М. : Апрель Пресс : ЭКСМО-Пресс, 2001. – 528 с.
2. Практическая психодиагностика. Методики и тесты // Ред. и сост. Райгородский Д. Я. – Самара : Бахрах-М, 2001. – С.408–418.
3. Сербін Ю. В. Соціально-психологічні особливості адаптаційного процесу студентської молоді до умов вищої школи / Ю. В. Сербін // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2015. – Вип. 42. – С. 177 – 182.
4. Шевандрин Н. И. Основы психологической диагностики : в 3 ч. / Н. И. Шевандрин. – М. : ВЛАДОС, 2003. – Ч. 1. – 288 с. : ил.

Стаття відправлена: 02.04.2017

© Сербін Ю. В.